

„Csak az európaivá vált magyar lehet számottevő tényező Európában” — vallotta a száz éve született id. Szily Kálmán

Szily Kálmán államtitkár beszél édesapjáról, a nagy magyar tudósról

A ferencjózsefi korszak magyar tudományos életének egyik vezető egyénisége volt Szily Kálmán, akinek zseniális szelleme játszva birkózott meg a legnehezebb problémákkal és az elméleti tudomány mellett, a szervezés terén is nagyszabású alkotásokkal írta be nevét kultúrtörténetünkbe. A legtöbb zseni egyoldalú. De Szily Kálmán kivétel volt, csodálatos sokoldalúságával. *A kísérleti fizika, az analitikai mechanika és a termodinamika terén úttörő tanulmányokat végzett, számelméleti tárgyú értekezéseiben új összefüggésekre mutatott rá, a nyelvtudomány körében felbecsülhetetlen értékű volt munkássága.* A Műegyetem és az Akadémia fejlődésében oroszlánrésze volt. Kétszázötvennégy értekezésének mindegyike új szempontokat revellált, új igazságokat adott a tudomány valamelyik ágának.

Az oroszánkörmök

Már kora fiatalságában kiütözött nagy tehetsége és nagyszerű szervezőkészsége. Amikor a pesti piarista gimnáziumban befejezte tanulmányait, kijelentette, hogy a mérnöki pályát választja. Ez a választás meglehetősen konsternációt keltett a családban, amelyből számos kiváló egyházi, katonai és közigazgatási tekintély került ki. Mert abban az időben még »közönséges iparosnak« tekintették a mérnököt, akinek nem volt nagyobb megbecsülésben része, mint a kőművesnek vagy lakatosnak. Ennek a felfogásnak tudható be, hogy a család egyik nagytekintélyű tagja megbotránkozottan mondta Szily Adámnak: — Remélem, nem fogod túrni, hogy Kálmán fiad szégyent hozzon tisztas család nevére azáltal, hogy indzsellér válik belőle!

Meg is próbálták mindent, hogy a fiút eltérítsék szándékától, de ő hajthatatlan maradt. Előbb a pesti József-ipartanodában, aztán a bécsi polytechnikumon végezte tanulmányait.

Már bécsi tanulóévei alatt jelentkeztek a szervezési készség és a magasabb célkitűzések oroszánkörmök. A fiatal Szily Kálmán a bécsi egyetem magyar növendékeinek körében »krajcáros egylet« alapított, amelynek tagdíjait magyar nemzeti és közművelődési célokra fordították. Elsősorban magyar tehetségeket karolt fel az egyesület. Tehetők között Izsó Miklósnak a nagytehetségű magyar szobrásznak tanulmányi költségeit fedezte, majd később a »krajcáros egylet« rendelte meg Izsónál Széchenyi István mellszobrát, amely az akadémiában áll.

Időközben a pesti József-ipartanoda polytechnikumát változtatták át. Amikor Szily Kálmán Bécsből hazajött, az új tudományos intézet igazgatója, a kiváló Stozsek József professzor, maga mellé vette tanársegédnek a nagytehetségű fiatalembert. A Polytechnikum első külföldi ösztöndíját is ő nyerte el és ennek alapján két esztendő telt Zürichben, Berlinben és Heidelbergben.

A Műegyetem apja

Alig múlt harmincéves, amikor már nyilvános rendes tanára a kísérleti természettannak a Polytechnikumon, amelyet két év múlva a törvényhozas Műegyetem névvel, egyetemi fokozatra emelt. Az új Műegyetemnek a következő esztendőben már a fiatal professzor: Szily Kálmán a rektora. *Egyidejűleg a matematikai fizika és az analitikai mechanika tanszékeit is ő tölti be.*

A mérnöki tudományról való véleményem nem sokat változott azóta, hogy Szily Adámra rátámadtak, amiért fiát indzsellérnek engedte. Hiába emelték egyetemi nívóra a mérnöki főiskolát, a legműveltebb emberek is úgy vélték, hogy »a műegyetem úgy viszonylik az egyetemhez, mint a műbor a józamatú, természetes borhoz.«

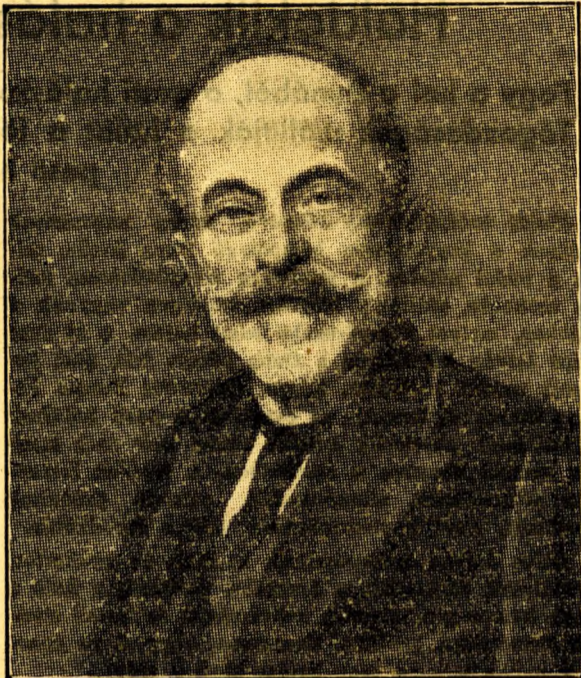
Ezt a balhítet változtatta meg aránylag rövid idő alatt Szily Kálmán, aki — részben példaadásával, részint pedig felvilágosító munkájával — a technikai pályák felé irányította a magyar értelmiség fiait és a budapesti Műegyetem fejlesztésével elérte azt, hogy a fiatalság nem a külföldi műegyetemen, hanem idehaza tanult.

Közben törődött azzal is, hogy a magyar mérnökök közös céljaik elérése végett tömörüljenek. Nagy része volt abban, hogy 1867-ben megalakult a Magyar Mérnök Egylet, amelynek első titkára és közlönyének szerkesztője lett.

A Természettudományi Társulat felvirágzása és a Természettudományi Közönség népszerűsége is Szily Kálmán nevéhez fűződik. Az ő nagyszerű szervezőerejének és céltudatosságának köszönhető a Társulat, hogy tagjainak száma egyetlen esztendő alatt 106 százalékkal emelkedett. Harmincegy évig vezette Szily Kálmán a Természettudományi Társulat ügyeit és még arra is módot talált, hogy mecénásokat szerezzen: elsősorban dr. Semsey Andor személyében, akinek gazdag adományai tették lehetővé Herman Ottó műveinek megjelenését.

Ugyanígy odaadó, lelkes és felmérhetetlen értékű munkásságot fejtett ki az Akadémia érdekében. Huszonhétéves korában már levelezőtagja volt az Akadémiának, nyolc esztendő múlva rendes, tíz év múlva pedig igazgatósági taggá választották. *Fraknói Vilmos halála után főtitkára lett az Akadémiának és ebben a minőségében nyom-*

ban megindította az *Akadémiai Értesítő* kiadását. Ennek a folyóiratnak révén pontos képet nyerhetett a közönség az Akadémia nagyfontosságú munkásságának minden részletéről és így közvet-

Id. Szily Kálmán

len kapcsolat létesült a magyar intellektuális réteg és az Akadémia között.

Mint az Akadémia főkönyvtárosa nagyszerű tervet dolgozott ki három legnagyobb könyvtárunk fejlesztésére vonatkozóan, noha a három könyvtár anyagát, az egyszerűbb kezelés és kisebb fenntartási költség miatt egyesíteni kívánta volna. Szily főkönyvtárossága idején az Akadémia könyvvállománya 71.604-ről 112.800 darabra emelkedett. Ez pedig nagyszerű adományok útján történt, mégpedig azért, mert Szily Kálmán nagyszerűen értett ahhoz, hogy propagandát csináljon a tudományok.

Akinek a szótár: izgalmas regény

Teremtő energiája tört utat nagyszabású nyelvtudományi munkásságában is. Nyelvészeti kutatásai sorában korszakos jelentőségű »A természettudományi műnyelvről« szóló tanulmánya, amelyben nemcsak a természettudomány, hanem általában a tudományos műnyelv alapjait vetette meg. A nyelvújítás terén neki köszönhető, hogy a grammatikai és etimológiai alapon álló rideg nyelvhelyességi szempont helyébe a nyelvtörténeti szemlélet lépett.

»Szönyomozás nyelvtörténeti adatok figyelembevételével: sötétben való tapogatódzás« — ismételteti minduntalan. Szenvedéllyel olvassa a szótárakat, amelyek számára nem holt anyagraktárak, hanem eleven regényei a maguk korának. Egészen sajátos tudományt teremt magának a szótörténetben, amely az ő kezében kultúrhistóriává bővül. Az Akadémia Nagy Szótárának elkészítése természetesen Szily Kálmán vezetésével indult meg, őt választották a Szótári Bizottság elnökévé. Ebben a minőségében Címjegyzéket állított össze, 122.000 címszóra. Nyelvújítási Szótára egyben másfél század irodalmi nyelvének történeti szótára is és pregnánsan mutatja ki, minő erők és lelki tényezők működtek közre az új magyar nyelv kialakulásában.

Amint a természettudományok terén, úgy a nyelvtudományoknál is felismerte Szily Kálmán a szervezés és a népszerűsítés fontosságát. Ezen az alapon gyűjtötte egy táborba a nyelvészeket, a Magyar Nyelvtudományi Társaság megalapításával és ennek a Társaságnak Magyar Nyelv című folyóirata útján tájékoztatta a szakembereket és a nagyközönséget a nyelvtudományi munka haladásáról.

Ilosvay Lajos, a Műegyetem tanári karának doyenje mondta Szilyről: »Szinte hihetetlen, hogy mind műegyetemi tanársága, mind akadémiai főtitkársága és főkönyvtárnoksága idején még olyan munkaterületeken is tudott nagy érdemeket szerezni, amelyeknek mindegyike egy-egy egész ember erejét leköthette volna.« Ennek a magyarázatát abban látta Ilosvay, hogy Szily idegrendszere váltakozó munkára volt berendezve: az egyik irányú munkában kifáradt idegek felfrissültek a másfajta munkában.

Fiú az apáról

Szily Kálmán titkos tanácsos, kultuszállamtitkár rendkívül hasonlít édesapjához, id. Szily Kálmánhoz. Ugyanaz a magas homlok, markáns orr, erős szemöldök alól mosolygó szem, ugyanaz a meleg tekintet, amely a száz év előtt született nagy tudós arcképén látható. Csak a nagy bajusz hiányzik, meg a szakáll.

Derűs fényt varázsol arcára az emlékezés, amikor édesapjáról mesél:

— Rendkívül meleg kedély volt az édesapám és igen-igen családi érzésű — mondja elmerengve. — A közélet, hivatali állásai és külön passziói: a Természettudományi Társaság és a nyelvtudomány, nagyon lefoglalták, mégis mindig volt ideje a családjá számára. Legjobban érezte magát otthon. Itt keresték fel intim barátai is. Leghosszabb és legközvetlenebb barátság fűzte Hieronim Károlyhoz, az egykori kereskedelmi miniszterhez, akinek évtizedeken keresztül villaszomszédja is volt az Andrássy úton. Azután legjobb barátai Eötvös Loránd és Herman Ottó voltak.

— Nagy tudományos »passzió«-in kívül, voltak kisebb passziói is? — kérdezem.

Mosolyogva babrálja szabadon lengő nyakendőjét, miközben válaszol:

— Igen, szeretett tarokkozni. Otthon is volt egy kártyapartija, meg a Kaszinóban is. Évtizedeken keresztül folyt a tarokkpartí az Országos Kaszinóban, hetente néhányszor. Áldott jó szívére jellemző, hogy a háború éveit alatt rábírta partnereit arra, hogy minden játék végén, az elszámolásnál, a nyereség tíz százalékát mindenki egy perselybe dobja és ezt a pénzt hadi jótékony célra fordították. Jó pár ezer korona gyűlt így össze.

— A tarokknál jóval nagyobb és fontosabb szenvedélye volt azonban: tehetségeket felfedezni. Alig valami szerzett nagyobb örömet neki, mint ha fiatal, sokat ígérő tehetségeket vélt felfedezni és ezeket aztán minden lehető módon támogatta és igyekezett előbbre vinni.

— Híres embereink közül kik voltak azok, akiket ő fedezett fel?

— Nyelvészeink közül például Gomboz Zoltán és Melich Jánost.

Mint minden nagyon aktív ember, őexcellenciája is állandóan játszik valamivel beszéd közben. Egyik kezével nyakkendőjét gyűrögeti, másikkal szemüvegét hibálja. Pár pillanatig tűnődik, aztán újra mesélni kezd:

— Nyolcvanhatéves korában halt meg édesapám, noha nem számított ilyen hosszú életre. Negyvenöt–negyvenhatéves korában ugyanis heves fájdalmak voltak a vállában. A háziorvos azt mondta: reuma. Kezelték, de nem javult az állapota. Erre konziliumot hívtak össze és a professzorok azt állapították meg, hogy nagyon előrehaladott érelmeszesedés van. Szegény édesanyám persze nagyon megijedt, mert akkoriban új, vészes betegségnek hitték az arteria sclerosist, mire azzal vigasztalták az orvosok: ne féljen: ha megfelelő mértékletes életet él édesapám, még — tíz évig is élhet talán... Ezt főleg azért mondom el, hogy az érelmeszesedésben szenvedőket vigasztaljam.

Jóízűen nevet a csödöt mondott jóslat felett, aztán elkomolyodva folytatja:

— Édesapám általános felfogása, tudományos téren és a magyar közéletben egyaránt, így hangzott: »Megtartani és megőrizni a magyarságot azt, ami őseredeti és nemzeti, ami megkülönbözteti más népektől, — de amellet aztán teljesen európaivá lenni. Mert csak az európaivá vált magyarnak van jogosultsága arra, hogy Európában megmaradjon és számottevő tényező legyen.«

A természettudós tisztánlátó, logikus szemlélete, a nyelvész részletek iránti érdeklődése, a zseni alkotóképessége és a nagy szervező fáradhatatlan, biztos célkitűzésű agilitása egyesült id. Szily Kálmánban, akit ezek a tényezők tettek az elmúlt század egyik szellemi vezérévé; akinek alakja, a centenárium távlatából, mint a legnemesebb példakép áll a mai generáció előtt.

(r. m.)